

แนวโน้มทางการบริหารการศึกษาที่มีคุณภาพตามหลักพุทธธรรม

Trends of Educational Administration with Quality Based on Buddhist Principles

ธีร์ ภาวังกนันท์¹ สีน งามประโคน² สมศักดิ์ บุญปู้³

นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{2, 3}

Tree Pawangkanan¹ Sin Ngamprakhon² Somsak Boonpoo³

Ph.D. Student for Ph.D. Curriculum Educational Major, Post Graduate

Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹

Assoc. Prof. Dr. Educational Major Post Graduate

Mahachulalongkornrajavidyalaya University^{2, 3}

E-mail: surachai.sur@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวโน้มทางการบริหารการศึกษาที่มีคุณภาพตามหลักพุทธธรรมโดยภาพรวมมี 4 ประการ คือ 1.การบริหารงานวิชาการ 2.การบริหารงานบุคคล ตามแผนอัตรากำลัง พัฒนาระบบการผลิตและพัฒนาครูที่มีคุณภาพและมีจิตวิญญาณของความเป็นครู 3.การบริหารงานงบประมาณ โปร่งใส ตรวจสอบได้ ปรับปรุงโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา และ 4.การบริหารงานทั่วไป ร่วมกับชุมชน มีแนวโน้มการมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ ได้แก่ พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล ผลผลิต พัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา ยุทธศาสตร์ผลิตและพัฒนากำลังคน โดยส่งเสริมให้ปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรม ได้แก่ สร้างความสามัคคี อนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น มีวาจาที่ดี สุภาพ อ่อนหวาน แบ่งปันไม่เอารัดเอาเปรียบกันและ ร่วมกันบริหารการศึกษาอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : แนวโน้มการบริหารการศึกษา, คุณภาพการบริหาร, หลักพุทธธรรม

Abstract

The objective of this article was to present the trends in educational administration with quality in accordance with the principles of Buddha dhamma, as a whole, there are 4 main factors as 1. Academic administration, 2. Personnel management according to the power rate plan Develop a production system and develop teachers who are qualified and have a teacher spirit. 3. Budget management, transparency, accountability, improvement of the educational administration structure, and 4. General administration. Together with the community, there is a tendency to participate in educational administration into practice, such as curriculum development, teaching process measuring and evaluating, producing, developing teachers, faculty members and educational personnel, strategy for production and development of manpower by encourages the practice of Saraniya Dhamma, including building unity. To be considerate and generous to others, have good speech, be polite, sweet, share without taking advantage and jointly manage education with quality and efficiency.

Key words: the trends in educational administration, quality education, Buddha dhamma,

1.บทนำ

การระบาดของไวรัสโคโรนา พ.ศ. 2562-2563 เป็นการระบาดทั่วโลกที่กำลังดำเนินไปของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19; โควิด-19) โดยมีสาเหตุมาจากไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ เริ่มต้นขึ้นในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 โดยพบครั้งแรกในนครอู่ฮั่น เมืองหลวงของมณฑลหูเป่ย์ ประเทศจีน องค์การอนามัยโลกได้ประกาศให้การระบาดนี้เป็นภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขระหว่างประเทศ ในวันที่ 30 มกราคม 2563 และประกาศให้เป็นโรคระบาดทั่ว ในวันที่ 11 มีนาคม 2563 (ออนไลน์) ซึ่งปัจจุบันมีผู้ติดเชื้อโควิด-19 ทั่วโลกจำนวน 200 ล้านกว่าคน ในประเทศไทยเองมีผู้ติดเชื้อโควิด-19 สะสมหนึ่งล้านกว่าคน และเสียชีวิตหนึ่งหมื่นกว่าคน ซึ่งมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตในทุกด้าน ๆ เป็นอย่างมากโดยเฉพาะการศึกษาตั้งแต่ระดับปฐมวัยถึงมหาวิทยาลัย

โรคโควิด-19 ส่งผลกระทบกับการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่กลุ่มเด็กปฐมวัย ก่อนประถมศึกษา ศูนย์เด็กเล็ก เด็กอนุบาล เพราะเด็กวัยนี้ไม่สามารถเรียนออนไลน์ได้ ต้องอยู่กับพ่อแม่ ไม่ได้ออกไปเล่นตามวัย พบว่าในช่วงโควิด-19 เด็กเล็กมีการพัฒนาของกล้ามเนื้อที่ลดลง นอกจากนี้นักกลุ่มเด็กพิการ หรือเด็กกลุ่มพิเศษที่ต้องการการเรียนการสอนแบบเฉพาะเจาะจง ก็ถือเป็นกลุ่มเสี่ยงของการหลุดออกจากระบบการศึกษา หรือเด็กที่ไม่ได้ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาแม่ ก็ได้รับผลกระทบจากการออกจากห้องเรียนเช่นกัน สำหรับเด็กโต การเรียนการสอนในวิชาที่ต้องมีการฝึกปฏิบัติต่าง ๆ ก็จะได้รับผลกระทบมากกว่าวิชาที่สามารถเรียนได้ในระยะไกล

สำหรับในส่วนของมหาวิทยาลัยเองก็มีรายได้ลดลง โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเอกชนที่ขาดรายได้จากนักศึกษาต่างชาติ หรือจากสถานะเศรษฐกิจที่ผู้ประกอบการมีรายได้ลดลง ในต่างประเทศ มหาวิทยาลัยชั้นนำทั้งในสหรัฐฯ อังกฤษ ออสเตรเลีย ซึ่งอาศัยรายได้จำนวนมากจากนักศึกษาต่างชาติหรือนักศึกษาต่างรัฐ เมื่อเกิดการแพร่ระบาดต้องเรียนทางไกล ทำให้นักศึกษาหลายคนตัดสินใจพักการเรียนไว้ก่อน มหาวิทยาลัยหลายแห่งประสบปัญหารายได้ลดลง ทำให้ต้องปิดตัวหรือชะลอการเปิดหลักสูตรเอาไว้ก่อน หรือยกเลิกการรับนักศึกษาในระดับบัณฑิตในบางสาขา นับเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน (ดร.ภูมิศรัณย์ ทองเลี่ยมนาค, ออนไลน์) ซึ่งบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิด รูปแบบการบริหารการศึกษาและการบูรณาการหลักพุทธธรรมไปส่งเสริมการบริหารการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายตามความประสงค์ โดยมีประเด็นต่าง ๆ ที่จะนำเสนอ ได้แก่ 1) แนวคิดการบริหารการศึกษา 2) แนวโน้มการบริหารการศึกษา 3) การประยุกต์หลักพุทธธรรมกับการบริหารการศึกษา 4) สรุปนำไปสู่การปฏิบัติ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

ก่อนที่จะได้นำหลักการบริหารการศึกษาได้นั้นเบื้องต้นให้ผู้บริหาร ศึกษาหาความรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาเพื่อจะหาวิธีการ กลยุทธ์นำไปสู่การประยุกต์ใช้ให้เกิดสูงสุดดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546 : 201-202) ได้กล่าวถึง คุณธรรมที่นักบริหารพึงมี คือ อปทานิยธรรม ของกษัตริย์วชิ หรือ วชิอปรินายธรรม ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง

- 1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
- 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย
- 3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม
- 4) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววชิ เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
- 5) บรรดากุลสตรีกุลกุมารทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขึ้นใจ
- 6) เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่าง ๆ) ของวชิ (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป

7) จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแว่นแคว้นโดยผาสูกอปรินายธรรม ประการนี้ พระพุทธเจ้า

ตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือแยกให้แตกสามัคคี

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549 : 44-45) ได้กล่าวไว้ว่า นักบริหารแบบธรรมาธิปไตยควรยึดหลักธรรมในการบริหารที่เรียกว่า พละ 4 ประการ คือ

- 1) ปัญญาพละ กำลังความรู้หรือความฉ
- 2) ลาด
- 2) วิริยพละ กำลังแห่งความเพียร
- 3) อดวิชชพละ กำลังการงานที่ไม่มีโทษหรือความสุจริต
- 4) สังคหพละ กำลังการสงเคราะห์ หรือมนุษยสัมพันธ์ พละหรือกำลังแห่งคุณธรรมทั้ง 4

ประการนี้ ช่วยทำให้นักบริหารปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ นักบริหารจะสามารถวางแผน จัดองค์การ แต่งตั้งบุคลากร อำนาจการ และควบคุมได้ดีต้องมีความฉลาดขยัน สุจริต และมนุษยสัมพันธ์ ยิ่งเขามีคุณธรรมทั้ง 4 ข้อนี้เพิ่ม มากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งทำงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น ตรงกันข้ามถ้าใครคนใดขาดคุณธรรมทั้ง 4 ประการ แม้เพียงบางข้อเขาก็เป็นนักบริหารที่ดีไม่ได้

มณฑนา อินทุสมิต (2546 : 26) ได้กล่าวไว้ว่า คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร เป็นหลักสำคัญในการประพฤติปฏิบัติตนของผู้บริหาร นอกจากจะใช้กับผู้ใต้บังคับบัญชาแล้ว ยังต้องมีการติดต่อประสานงานกับบุคคลหลายฝ่าย เช่น ชุมชน สังคม หรือผู้บังคับบัญชาในองค์กรอื่น เป็นต้นจึงสามารถรวบรวมเกี่ยวกับคุณธรรมของผู้บริหารพืงนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานของหน่วยงาน ดังนี้

1) คุณธรรมในการดำรงตน เป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญและจา เป็นสำหรับผู้บริหารเพื่อให้ผู้บริหารมีคุณสมบัติเป็นสัปปุริสชน มีคุณธรรมเพื่อส่งเสริมความเป็นมนุษย์ หมวดธรรมที่จำเป็น เช่น สุจริต 3 พรหมวิหาร 4 สัปปุริสธรรม 7 นาถกรณธรรม 10 เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคุณธรรมอื่น ๆ ที่ช่วยส่งเสริมความเป็นคนดี คุณธรรมเหล่านี้ับเป็นคุณธรรมที่ควรค่าแห่งการดำรงตนของผู้บริหารเป็นอย่างยิ่ง ถ้าผู้บริหารมีคุณธรรมแห่งการดำรงตนแล้ว ย่อมจะส่งเสริมให้ตัวผู้บริหารเองเป็นที่เคารพ ศรัทธา น่านับถือ ในความเป็นคนคนดีของผู้บริหารต่อเพื่อนร่วมงานและคนทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง

2) คุณธรรมต่อเพื่อนร่วมงาน เป็นคุณธรรมเพื่อความดีงามแห่งสังคม และช่วยส่งเสริมชีวิตที่ดีร่วมกันระหว่างผู้บริหารกับเพื่อนร่วมงาน ถือว่าเป็นการครองใจคน ผู้บริหารจึงควรมีคุณธรรมเหล่านี้ คือ ธรรมคัมครองโลก 2 ธรรมมีอุปการะมาก 2 ขรรวาสธรรม 4 สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 มิตรแท้ 4 ทิศ 6 คุณเหล่านี้ับเป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารควรใช้ในการปฏิบัติต่อเพื่อนร่วมงานให้เกิดความสามัคคี กลมเกลียว รักใคร่ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันแก้ปัญหา พัฒนาการทำงานของหน่วยงานให้เจริญก้าวหน้า

3) คุณธรรมในการปฏิบัติงาน จะเป็นคุณธรรมที่มีประโยชน์ต่อการทางานการปกครองโดยช่วยจัดและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน ผู้บริหารควรมีคุณธรรมตามหมวดธรรมต่อไปนี้คือ อธิปไตย 3 สังคห

วัตถุ 4 อคติ 4 พรหมวิหาร 4 พละ 4 อปริหายธรรม ราชธรรม 10 คุณธรรมเหล่านี้ จะช่วยส่งเสริมการปฏิบัติงานของผู้บริหารสถานศึกษา ให้บรรลุผลสำเร็จได้อย่างดียิ่ง

คุณธรรมของผู้บริหารทั้ง 3 ประการ คือ คุณธรรมในการครองตน คุณธรรมในการครองคน และคุณธรรมในการครองงาน มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการบริหารงานในองค์กร เพราะองค์การจะดีเยี่ยมไม่ได้ ถ้าหากว่าผู้บริหารแย่ และองค์การจะแย่ไม่ได้ ถ้าผู้บริหารเยี่ยมมัน เป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารที่มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ หรือผู้บริหารที่ดีจะต้องบริหารองค์การได้ดีตามไปด้วย

สิริภพ เหล่าละมะ (2545 : 36) ได้กล่าวว่า พระพุทธศาสนาได้กำหนดหลักคุณธรรมของการบริหารไว้ในปธานสูตร เรียกว่า สัมมปธาน คือ ความเพียรที่ถูกต้องที่ควรตั้งไว้ในเบื้องต้นในกิจการทั้งปวง 4 หลักใหญ่ คือ

1) สังวรปธาน หลักการป้องกัน คือ การสำรวม ระมัดระวัง ปิดกั้น ขวางกั้น กีดกัน ปิดป้อง ห้ามไม่ให้ความชั่ว ความเสื่อมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

2) ปหานปธาน หลักการปราบปราม คือ การลด ละ เลิก กำจัด ฆ่าให้ตาย ประหารทำให้หมดไป หลีกไปให้พ้น ซึ่งปัญหา ความชั่วความเสื่อมที่ล่วงละเมิดเกิดขึ้นแล้ว

3) ภาวนापธาน หลักการพัฒนา คือ การทำให้มี ทำให้เกิด ความดีที่เคยยังไม่มี ทำให้มี ความดีที่เคยยังไม่เป็น ทำให้เป็น ความดีที่เคยยังไม่เกิด ทำให้เกิด

4) อนุรักษนปธาน หลักการอนุรักษ์ คือ การตามดูแลรักษา การทำนุบำรุง การส่งเสริมและสนับสนุน ซึ่งความดี สิ่งที่ดีที่เกิดขึ้น ที่มี ที่เป็นแล้ว ให้เจริญรุ่งเรือง เติบโตก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

โดยพระคันธสารภิกขุ (2549 : 43) ได้ให้ความหมายสัมมปธาน 4 กล่าวไว้ว่า

1. สังวรปธาน คำว่าสังวร แปลว่า สำรวม ระวัง และคำว่าปธาน แปลว่า เพียรพากเพียร ตั้งใจ ดังนั้นคำว่า สังวรปธาน จึงหมายถึงเพียรระวัง ในที่นี้คือการสำรวมระวังเมื่อตา เห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายได้ถูกต้องโพล้วพะ ใจได้รู้ธรรมอารมณ์ ไม่ให้บาปกรรมหรืออกุศลธรรมเกิดขึ้นภายในจิตใจ สังวรปธาน เป็นธรรมเครื่องกำจัดความเกียจ คร้าน สนับสนุนกำลังกาย ใจให้เข้มแข็งอดทน

2. ปหานปธาน หมายถึงเพียรละ บำปธรรมหรืออกุศลธรรมมี กามวิตก พยาบาทวิตกวิหิงสา วิตก และอกุศลธรรมอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไปเสีย

3. ภาวนापธาน หมายถึงเพียรสร้าง หรือเพียรเจริญ ในกุศลธรรมหรือความดี เช่น กุศลกรรมบถ 10 ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง และโพชฌงค์ 7 มี สติ ธรรมวิจย วิริยะ ปิติ ปัสสทธิ สมาธิ อุเบกขา ให้เกิดขึ้น

4. อนุรักษนปธาน หมายถึงเพียรรักษาและส่งเสริม ในกุศลธรรมหรือความดีที่เกิดขึ้นแล้วในจิตใจ คอยถนอมสมาธิที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และกระทำในความดีให้เจริญงอกงาม ไพบูลย์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย (2557 : 33-40) ได้กล่าวว่า มีหลักของการบริหาร ที่ทำให้การบริหารประสบผลสำเร็จได้นั้นก็คือ การครองตน ครองคน และครองงาน กล่าวคือ 1) มีคุณธรรมต่อตนเอง คือ มีการครองตนอย่างเหมาะสม 2) มีคุณธรรมต่อผู้ร่วมงาน คือ มีการครองคนอย่างเหมาะสม 3) มีคุณธรรมต่อหน้าที่การงาน คือ มีการครองงานอย่างเหมาะสม

สรุปการบริหารการศึกษาหมายถึงการจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้โดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมไปส่งเสริมการบริหารให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในยุคเทคโนโลยี ประเทศไทย 4.0 ตลอดถึงศตวรรษที่ 21

3. แนวโน้มการแนวคิดทฤษฎีการบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ

3.1 แนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารงานวิชาการสู่การปฏิบัติ

1) สีน งามประโคน (2561 : 182-192) การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน มีแนวโน้มการวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการสู่การปฏิบัติ โดยการเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลัก น้อมนำพระราชปณิธานและพระราชกระแสด้านการศึกษ พัฒนาหลักสูตร การเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวประวัติศาสตร์และสถาบันพระมหากษัตริย์ พัฒนาระบบการเรียนการสอน เพื่อความปรองดองและสมานฉันท์ เช่น กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน ยุกระดับวิชาภาษาอังกฤษรองรับ Thailand 4.0

2) การจัดทำดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนในสถานศึกษาดำเนินไปด้วยดี และสามารถปฏิบัติได้ จึงต้องมีการจัดการเรียนการสอน มีแนวโน้มการดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอนไปสู่การปฏิบัติ และนวัตกรรมการเรียนรู้ ที่มีคุณภาพและมาตรฐาน พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการผลิตครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา พัฒนาคุณภาพครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

3) การจัดบริหารเกี่ยวกับการเรียนการสอน เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก และการส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ มีแนวโน้มการบริหารเกี่ยวกับการเรียนการสอนสู่การปฏิบัติพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลักของชาติ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ยุกระดับคุณภาพและส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษ ยุกระดับคุณภาพและส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในพื้นที่พิเศษ

4) การวัดและประเมินผล กระบวนการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในด้านการตรวจสอบและวิเคราะห์ผลการเรียน สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่เน้นให้มีการวัดและประเมินผลด้วยระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ การปฏิรูป ICT เพื่อการศึกษา โดยการพัฒนาเว็บอินเทอร์เน็ต และระบบฐานข้อมูล High Speed Internet สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชมแข พงษ์เจริญ (2554 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการโรงเรียนเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพในประเทศไทย” สรุปผล

การศึกษาว่า ผลการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับสาระของการพัฒนารูปแบบการจัดการโรงเรียนเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพในประเทศไทย ในด้านที่มาของรูปแบบองค์ประกอบของรูปแบบมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 และ 3.83 ตามลำดับ) ส่วนเงื่อนไขและการนำรูปแบบไปใช้มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50) สำหรับความเป็นไปได้ของรูปแบบการจัดการโรงเรียนเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพในประเทศไทย จากการประเมินของผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า ที่มาของรูปแบบและองค์ประกอบของ รูปแบบมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.67 และ 3.80 ตามลำดับ) ส่วนเงื่อนไข และการนำรูปแบบไปใช้มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.20)

3.2 แนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารงานบุคคลสู่การปฏิบัติ

การบริหารงานบุคคลเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยผลักดันให้องค์กรมีประสิทธิภาพโดยการบริหารงานบุคคลผู้บริหารจะต้องให้ความสำคัญกับบุคลากรในองค์กร ได้แก่

1) มีการกำหนดภารกิจหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคลากรอย่างชัดเจนคือผู้ปฏิบัติงานรู้บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและเป้าหมายผลงานทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพที่คาดหวังจากพวกเขา โดยสอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบัน การผลิตและพัฒนากำลังคน เพื่อเพิ่มศักยภาพการแข่งขันเป็นการผลิตและพัฒนาคนให้ตรงกับความต้องการของการพัฒนาประเทศ ดำเนินโครงการสำคัญ รวมทั้ง ปรับระบบการประเมินสมรรถนะที่สะท้อนประสิทธิภาพการจัดการเรียน การสอนและการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเป็นสำคัญ

2) กระบวนการบริหารงานบุคคลมีความชัดเจนและเป็นที่ยอมรับรับทราบโดยบุคลากรทุกคนขององค์กรกระบวนการนี้ถือเป็นกติกาที่ทุกคนรับรู้รับทราบเช่นความชัดเจนเรื่องการประเมินผลกระบวนการทางวินัยกระบวนการพิจารณาแต่งตั้งโยกย้าย เป็นต้น สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบัน ด้านการปฏิรูปครู ได้ดำเนินการโครงการสำคัญในหลายเรื่อง มีแนวโน้มกระบวนการบริหารงานบุคคลมีความชัดเจน การพัฒนาศักยภาพครู โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ

3) มุ่งผลงานที่มีคุณภาพจากบุคลากรเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและหน่วยงานการปฏิบัติราชการนั้นต้องมุ่งเป้าหมายผลงานให้เกิดต่อสังคมเป็นหลักดังนั้นการบริหารงานบุคคลก็ต้องมุ่งให้พนักงานมีผลงานที่เป็นไปตามเป้าหมายดังกล่าวความคุ้มค่าของค่าตอบแทนที่รัฐให้แก่พนักงานจึงวัดได้จากผลงานที่เป็นประโยชน์ตามเป้าหมายที่กำหนด มีแนวโน้มมุ่งผลงานที่มีคุณภาพจากบุคลากรสู่การปฏิบัติ โดยจัดหลักสูตรในการอบรมครูให้มีความเชื่อมโยงกับการได้รับวิทยฐานะและการได้รับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครู

4) เน้นหลักคุณธรรมคือมีความคงเส้นคงวาไม่มีอคติไม่เห็นแก่หน้าใครเน้นหลักการยึดถือผลงานเป็นหลักหลักการนี้ถือเอาความรู้ความสามารถการปฏิบัติงานและผลการทำงานเป็นเครื่องวัดความดีความชอบโดยไม่เอาความรู้สึกหรือความรู้สึกมักคั่นส่วนตนเป็นตัวกำหนด สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษา

ด้านการปฏิรูปการบริหารจัดการ ได้มีการปรับระบบการบริหารจัดการในหลายเรื่อง ดังนี้ พัฒนาการจัดการศึกษาในรูปแบบ Partnership School โดยบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการศึกษาให้สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานและระบบเครือข่าย ด้านระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อการศึกษา ด้านสื่อและองค์ความรู้

3.3 แนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารงานงบประมาณสู่การปฏิบัติ

งบประมาณเป็นส่วนส่งเสริมการบริหารองค์กรให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสำเร็จในการบริหารงานทุกด้านขององค์กร การบริหารงบประมาณเป็นสิ่งที่ผู้บริหารจะต้องใส่ใจและดูแลไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดเพราะเป็นเรื่องของความอยู่รอดขององค์กร

1) การจัดเตรียม การจัดเตรียมงบประมาณทั้ง 2 ด้าน คือวงเงินงบประมาณรายรับและวงเงินงบประมาณรายจ่ายในขั้นตอนการจัดเตรียมงบประมาณ มีแนวโน้มการจัดเตรียมงบประมาณสู่การปฏิบัติ ได้แก่ ปรับปรุงโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา

2) การอนุมัติ การพิจารณางบประมาณ ที่หน่วยงานเสนอขึ้นมาโดยผู้มีอำนาจในการอนุมัติงบประมาณ มีอำนาจที่จะวิเคราะห์ตัดและแก้ไขเปลี่ยนแปลงงบประมาณได้แต่ต้องอยู่ภายในวงเงินงบประมาณที่เสนอมา มีแนวโน้มการจัดเตรียมงบประมาณสู่การปฏิบัติ

3) การบริหาร การควบคุมการใช้จ่ายงบประมาณให้เป็นไปตามแผนงาน งาน และโครงการ ที่ได้รับอนุมัติงบประมาณ เพื่อป้องกันการรั่วไหลโดยการควบคุมการเบิกจ่ายเงิน การตรวจสอบตามระเบียบที่หน่วยงานกำหนด มีแนวโน้มการบริหารงบประมาณสู่การปฏิบัติ

3.4 แนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารงานทั่วไปสู่การปฏิบัติ

1) ด้านสภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อมในสถานศึกษามีส่วนสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนและการปฏิบัติงานในสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสำเร็จ โดยสร้างบรรยากาศที่ดีหรือบรรยากาศแบบเปิด เป็นบรรยากาศแห่งความร่วมมือร่วมใจมีการให้เกียรติแก่กันและกัน ให้ความเชื่อถือ ไว้วางใจ มีความเกรงใจ มีความพึงพอใจในการทำงาน ไม่มีการขัดขวาง ทุกคนมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของ มีขวัญและกำลังใจที่ดีในการทำงาน ซึ่งจัดว่าบรรยากาศประเภทนี้เป็นบรรยากาศที่พึงประสงค์

มีแนวโน้มบรรยากาศที่ดีหรือบรรยากาศแบบเปิดสู่การปฏิบัติ ได้แก่ จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่เป็นวัตถุ เช่น บริเวณโรงเรียน อาคารเรียน อาคารประกอบ ห้องเรียน ห้องประกอบ ครุภัณฑ์ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ สิ่งมีชีวิตถึงลักษณะ สภาพแวดล้อมทางวิชาการ ได้แก่ การจัดบรรยากาศการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียน ตลอดจนการจัดบริการ

2) ด้านการมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา

การมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่เห็นผลเป็นรูปธรรม ซึ่ง

สอดคล้องกับงานวิจัยของ ดวงเดือน พันธุนาวิน (2542: 99) ได้ศึกษาเรื่อง “การพบ สมมุติฐานสำคัญเกี่ยวกับความพึงพอใจในภาวะผู้นำตามทฤษฎี Fieldle จากการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมในประเทศไทย” ผลการศึกษาพบว่า “ภาวะผู้นำของไทยจะได้รับความพึงพอใจขึ้นอยู่กับความนิยมของคนส่วนใหญ่ แม้ผู้นำเหล่านั้นจะมีได้กระทำประโยชน์ประการใดให้แก่กลุ่มชนเหล่านั้นมากมาย สิ่งหนึ่งที่นาสนใจในประเทศไทยพบว่า ผู้นำที่ได้รับความนิยมชมชอบของคนส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำที่มีคุณภาพ โดยคุณภาพที่ดีของผู้นำจะประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญทั้งทางจิตวิทยาและพฤติกรรม แต่ตามทฤษฎีของ Fieldler จะสนับสนุนผู้นำไทยเฉพาะบุคลิกด้านจิตวิทยาดีประการเดียว”

3.5 แนวโน้มการบริหารวิชาการสู่การปฏิบัติตามหลักพุทธบูรณาการ

สิน งามประโคน (2561 : 190) กล่าวว่า โดยการเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลัก น้อมนำพระราชปณิธานและพระราชกระแสด้านการศึกษ พัฒนาหลักสูตร การเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวประวัติศาสตร์และสถาบันพระมหากษัตริย์ พัฒนาระบบการเรียนการสอน เพื่อความโปร่งใสและสมานฉันท์ เช่น กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน ยกระดับวิชาภาษาอังกฤษรองรับ Thailand 4.0 โดยนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการร่วมกับแนวทางปฏิบัติ คือ หลักปัญญา 3 ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา มาบูรณาการบริหารงานวิชาการ ได้แก่ สุตมยปัญญา หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจอันเกิดจากการฟัง อ่าน สนทนา เรียนรู้ก่อให้เกิดปัญญา ที่ส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้รวมถึง ปัจจัยภายนอก อันได้แก่ คู่มือ ตำรา สถานที่ สิ่งแวดล้อม องค์ความรู้ต่าง ๆ ฯลฯ เป็นต้น จินตามยปัญญา หมายถึง ความรู้ความเข้าใจทำให้เกิดปัญญาจากการคิดหาแนวทางนวัตกรรมหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมหรือก่อให้เกิดกระบวนการ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นเหตุ เป็นผล และมีวิจารณ์ญาณภาวนามยปัญญา หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจที่ก่อให้เกิดปัญญาจากการปฏิบัติ การกระทำกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติ และเกิดความรู้ความเข้าใจได้ด้วยตนเอง

3.6 แนวโน้มการบริหารงานบุคคลสู่การปฏิบัติตามหลักพุทธบูรณาการ

พัฒนาระบบการผลิตและพัฒนาครูที่มีคุณภาพและมีจิตวิญญาณของความเป็นครู เน้นครูผู้สอนให้มีคุณธรรมตามวิชาที่สอน นำเทคโนโลยีสารสนเทศและเครื่องมือที่เหมาะสมมาใช้ในการเรียนการสอน เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยครูหรือเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การเรียนทางไกล การเรียนโดยระบบอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น รวมทั้งปรับระบบการประเมินสมรรถนะที่สะท้อนประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดโครงการผลิตครูเพื่อพัฒนาท้องถิ่น มอบให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เป็นหน่วยงานหลักดำเนินการสรรหาครู (การผลิต รูปแบบการสรรหา การบรรจุแต่งตั้ง การติดตามพร้อมการพัฒนา) เปิดโอกาสให้คนเก่งมาเป็นครู

การบริหารงานบุคคลในปัจจุบันในศตวรรษที่ 21 ผู้บริหารจะต้องวางนโยบาย แผนการพัฒนาบุคลากรประจำปีและปฏิบัติตามแผนให้ชัดเจนและประยุกต์กับหลักอิทธิบาท 4 หลักปฏิบัติที่เป็นบันได

แห่งความสำเร็จในการปฏิบัติกิจทุกอย่าง 1) ฉันทะ ความพอใจในการบริหาร ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ 2) วิริยะ ความเพียรไม่ทอดทิ้งในการประกอบกิจนั้น ๆ ด้วยการลงมือปฏิบัติอย่างไม่ย่อท้อ 3) จิตตะ เอาใจใส่ไม่ทอดธุระในเรื่องนั้น ๆ ด้วยการร่วมกันตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้อย่างถูกต้องและเหมาะสม 4) วิมังสา จะต้องทำงานนั้นต่อไป บันไดสู่ความสำเร็จคือการที่กล่าวนี้ข้อสุดท้ายสำคัญสุด เพราะเป็นการพิจารณาร่วมกันติดตามผลงานที่ทำและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ร่วมกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้นเพื่อรับผลประโยชน์ที่ได้จากการบริหารเพื่อความสำเร็จและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3.7 แนวโน้มการบริหารงานงบประมาณสู่การปฏิบัติตามหลักพุทธบูรณาการ

การบริหารจัดการเรื่องเงินมีความเสี่ยงสูงผู้บริหารจะต้องรู้และเข้าใจรวมถึงจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและแม่นยำกับกฎระเบียบ โดยผู้บริหารจะต้องมี การวางแผนงบประมาณ กำหนดผลผลิตและการคำนวณต้นทุน จัดระบบจัดซื้อจัดจ้าง บริหารการเงินและการควบคุมงบประมาณ รายงานทางการเงินและผลดำเนินงาน บริหารสินทรัพย์ ตรวจสอบภายใน สถานศึกษาต้องมีฝ่ายรับผิดชอบในการตรวจสอบภายใน มีอิสระในการดำเนินงาน มีหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจน เน้นการตรวจสอบทางการเงิน และผลโดยนำหลักการดำเนินงานการใช้ทรัพยากรในพุทธศาสนานั้นได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการใช้สอยทรัพย์สิน เงินทองที่หามาได้ และในทางพุทธศาสนา ได้แก่ ทรัพย์สมบัติที่หามาได้ให้มาจัดสรร ออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ 1. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข 2. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข 3. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย 4. ทำพลี คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา 5 อย่าง 5. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์เป็นแบบอย่างและนำมาปฏิบัติ

3.8 แนวโน้มการบริหารงานทั่วไปสู่การปฏิบัติตามหลักพุทธบูรณาการ

จิตสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่เป็นวัตถุ เช่น บริเวณโรงเรียน อาคารเรียน อาคารประกอบ ห้องเรียน ห้องประกอบ ครุภัณฑ์ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ สภาพแวดล้อมทางวิชาการ ได้แก่ การจัดบรรยากาศการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียน ตลอดจนการจัดบริการเพื่อส่งเสริมสนับสนุนทางวิชาการต่าง ๆ โดยการจัดสภาพแวดล้อมในพุทธศาสนาประกอบด้วย สัปปายะ 7 คือ สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกิดจาก ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เลื่องลอย ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ในองค์กร ได้แก่ อาวาสสัปปายะ หมายถึง ที่อยู่ซึ่งเหมาะสม เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ โครจสัปปายะ หมายถึง อาหาร ทางสัญจรสะดวก ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป ภัตตสัปปายะ หมายถึง การพูดคุยที่เหมาะสม บุคคลสัปปายะ หมายถึง บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสมมีความเป็นกัลยาณมิตร โภชนสัปปายะ หมายถึง อาหารที่เหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกาย เกิดความสุขภาพ อุตุสัปปายะ หมายถึง ดินฟ้าอากาศ ธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น อิริยาปถสัปปายะ หมายถึง อิริยาปถที่เหมาะสม

การมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ ได้แก่ พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล ผลผลิต พัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา ยุทธศาสตร์ผลิตและพัฒนากำลังคน รวมทั้งงานวิจัยที่สอดคล้องกับความต้องการ ของการพัฒนาประเทศ ยุทธศาสตร์ขยายโอกาสการเข้าถึงบริการทางการศึกษา และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต การบริหารแบบมีส่วนร่วม มาบูรณาการร่วมกับหลักพุทธธรรม คือ หลักสาราณียธรรม ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ถือว่าเป็น ธรรมที่เป็นพลังในการสร้างความสามัคคี มีอยู่ 6 ข้อ คือ กายกรรม อันประกอบด้วยเมตตา วชิรกรรม อันประกอบด้วยเมตตา มโนกรรมอัน ประกอบด้วยเมตตา สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งสิ่งของให้กันและกัน ตามโอกาสอันควร สีลสามัญญตา คือ ความรักใคร่สามัคคี รักษาดีอย่างเคร่งครัด ทิฏฐิสามัญญตา คือ การมีความเห็นร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นร่วมมือร่วมใจในการ สร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบ

4.สรุป

สรุปการบริหารการศึกษา การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมโดยวิเคราะห์การศึกษากการ บริหารการศึกษาให้สอดคล้องกันระหว่างหลักการบริหารทั้ง 4 ประเภทดังนี้ 1.การบริหารงานวิชาการ 2.งาน บุคคล ตามแผนอัตรากำลัง พัฒนาระบบการผลิตและพัฒนาครูที่มีคุณภาพและมีจิตวิญญาณของความเป็น ครู เน้นครูผู้สอนให้มีวุฒิตรงตามวิชาที่สอน 3.การบริหารงบประมาณ โปร่งใส ตรวจสอบได้ ปรับปรุง โครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา และ4.การบริหารงานทั่วไป ร่วมกับชุมชน มีแนวโน้มการมีส่วนร่วมใน การบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ ได้แก่ พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล ผลผลิต พัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา ยุทธศาสตร์ผลิตและพัฒนากำลังคน รวมทั้งงานวิจัย ที่สอดคล้องกับความต้องการ ของการพัฒนาประเทศ ส่งเสริมให้ปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรม ได้แก่ สร้าง ความสามัคคี อนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น มีวาจาที่ดี สุภาพ อ่อนหวาน ไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท แบ่งปันไม่เอารัดเอาเปรียบกันและร่วมกันบริหารการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

5. เอกสารอ้างอิง

- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2542). “ภาวะผู้นำทางการเมือง”. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 39. 4 (ธันวาคม 2542)
- ชมแข พงษ์เจริญ. (2554). การพัฒนารูปแบบการจัดการโรงเรียนเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพในประเทศไทย. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- พระคันธสารภังค์ . (2549) . โพธิปักขิยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บุญศิริการพิมพ์.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).(2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มันทนา อินทุสมิต. (2546). *คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร : พุทธธรรมเพื่อการบริหารทรัพยากรมนุษย์ทางการศึกษา*. เลย : สถาบันราชภัฏเลย.
- สิน งามประโคน. (2561). *การบริหารการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการ Educational Administration : Concept. Theory. and Management*. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .
- สิรภพ เหล่าลาภะ. (2545). *พุทธศาสตร์การเมือง*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย. (2557). *หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2557.
- ดร.ภูมิศรัณย์ ทองเลี่ยมนาค. *ผลกระทบของ COVID-19 ต่อระบบการศึกษาของโลกและประเทศไทยในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2564. จาก <https://thaipublica.org/2020/04/19-economists-with-covid-19-15/>.
- ข้อมูลผู้ติดเชื้อโควิดทั่วโลก. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2564. จาก<https://www.google.com/search?q=ข้อมูลผู้ติดเชื้อโควิดทั่วโลก&ei>.